

"ÇOBANBAYATI"DA ELAT-TƏRƏKƏMƏ HƏYATI

Şair-publisist Əkbər Qoşalı imzası Azərbaycan ictimaiyyətinə kifayət qədər tanışdır. Publisist yazılarında oxucuları düşündürən, narahat edən problemlərin analitik şərh, izah ilə rastlaşırıqsa, poeziyasında keçmişlə indinin, mif dünyası ilə müasir reallığın üzü sintezini görürük. Onun 2023-cü ildə "Xan" nəşriyyatında işıq üzü görmüş şeirlərindən ibarət "Seçilmiş əsərləri"nin 1-ci cildini gözəndən keçirirəm. Mərhum millət vəkili Qənirə Paşayevanın "İdeyalı ədəbiyyatın layiqli təmsilçisi" adlı giriş sözü və tənqidçi - ədəbiyyatşünas Vəqif Yusiflinin ön sözü ilə açılan kitabı gözəndən keçirdikcə, doğrudan da, "XXI əsrin poetik təfəkkürü ilə" (V.Yusifli) rastlaşırıq. O mənada ki, gerizəkahlıq düşüncəsi ilə Əkbər Qoşalı yaradıcılığını anlamaq çox müşkül olar. Əzəmətli tarixi keçmişimizdən, zəngin mifoloji dünyagörüşümüzden xəbərdar olmadan, onun şeirlərini (hətta publisistikasını da!) tam təfsilatı ilə, dərinliyi ilə başa düşmək, dərk etmək olmaz. Mən bu yazıda şairin lirik-emosional duyğulara bölündülmüş "Çobanbayatı" poeması üzərində fikirlərimi bölüşmək istəyirəm.

Uzaqlardan bir ilahi tütək səsi gəlirdi,
Kədər vardı,
fərəh vardı,
dəvət vardı o səsdə...
Əlim qaşının üstündə, qulağım dinşəmədə,
axşamüstü yol dəyişdim o ilahi səs səmərə.
"Az getdim-üz getdim,
dəvə-təpə düz getdim".
Bir saatin tamamında ol məkana yetişdim.
Dağ düşündə bir çobandı üzü-gözü fərəhli,
Yeməkdən yorğun sürüsü gövsəyirdi sərinde.
Salam verdim, salam aldım.
Dedim, qardaş,
nə çalır, nə oxurdun? -
buralara
o ilahi
səsdən tutub gəlmişəm.
Dedi, "Çobanbayatı"ydı - "bizim Çobanbayatı" -
Çobanların həyatı"...
Dedim, pəki,
qızındımı yamada çiçək yığan?
Dedi, qızındır, əmisi, çobanyastığı yığar;
Dedim, boşqazım quruyub... -
Tez səslədi övladını,
dedi, götür kuzeni,
en bizim Çobanbulağa,
buldur gətir, yubnanma...

Bu cür başlanır poema. Fikir versək görürük ki, müəllif uzaqlardan gələn tütək səsi'nin -- yəni keçmişimizin əks-sədasının tütək səsinə - çobanların tütəyindən eşitdiyimiz "Çobanbayatı" havasından "havalanıb" - vəcdə gəlib qələmə alıb bu əsəri. Və lirik mən obrazı bu səsin səhrinə düşüb, "əlini qaşının üstünə qoyub" sanki o uzaqlara - ulu keçmişimizə zəndlə baxa-baxa və "qulağıyla bu səsi dinşəmədə" - hissiliyə, varlılığıyla bu səsi dinləmədə, ruhuna hopdurma həvəsindədir. Təsəvvüfi deyil ki, Əkbər burada nağıl dilinə - nağıllarımızın ənənəvi başlanğıc formullarından olan "az getdim, üz getdim..." ifadəsinə müraciət edir. Çünki şair nağıldıllı bir aləmdən söz açmaq istəyir şeirin mövzusunda və burada çoban obrazı ilə daxili mükəllimə aparır, "nə çalır, nə oxuyursan" sorğusuna aldığı cavaba diqqət edək: "Çobanbayatı" - Çobanların həyatı şəklində mənalandırılır.

Müəllifin "Çobanbayatı"nı Çobanların həyatı şəklində mənalandırmağı da təsadüfi deyil. Çünki bayatı xalqımızın ən qədim lirik folklor janrlarından olub, xalqın düşüncə və duyğularını rəngarəng şəkildə özündə əks etdirir. Poemanın başlanğıcında da şair bu məqama işarəylə göstərir ki, o, tütək səsinə də "Çobanbayatı" havasının səsinə "kədər vardı, fərəh vardı, dəvət vardı" - yəni hər bir insanın həyatı kimi, çobanların həyatının tərcümənini olan bu tütək səsinə kədər də, sevinc də öz ifadəsini tapıb və bu səsdəki "dəvət" ilə insanları bu kədərlə həmdərd olmağa bu se-

vincə şərik çıxmağa dəvət edir; həmçinin də ki, bu dəvət bir azərbaycanlı düşüncəsindəki qonaqpərvərliyin - evinə qonaq dəvət etməyin inikası kimi dəyərləndirilməlidir. Məhz bu fikirlərin təsdiqi kimi lirik mən obrazı çobanın tütək səsinin səhrinə aludə olub, çobanın alacağına təşrif buyurur. Soruşur ki, yamada çiçək dəvən qızındımı. Aldığı cavabda maraqlı detallar üzə çıxır: Yamada "çobanyastığı" çiçəyi yığan qızına səslənir ki, səhəngi götürüb "Çobanbulağından" qonağımız-çün su getir.

Burada Əkbər Qoşalı "Çobanyastığı" gülü, "Çobanbulağı"nı suyu ifadələrindən təsadüfi söz açmır. Dilimizin polifunksional qalarlarından həm ədəbi priyom kimi faydalanır, həm də ki, bəhs etdiyi çoban həyatında çobanın adına bağlı gülün-çiçəyin və suyun-bulağın olduğunu diqqətə çəkməklə çobanla vətən təbiətinin bağrındaş olduğunu, ayrılmaz olduğunu sözarası çatdırmaq istəyib. Burada çobanın qızının bulaqdan su götürüb-qayıtmasını cəldlik mənasında "quşötkünü qayıtdı" şəklində ifadə edir ki, bu məqam da yadıma "çobanaldadan" deyilən bir quşun da olduğunu salır. Əlbəttə, bu, şairin quşun adını dilə gətirmədən oxucu təxəyyülündə canlandırma bilməsinə bir sübutdur. Çoban qızının gətirdiyi suyu nuş edən qonaq bu arada el alqışı və el qarışığı söyləyir: "Salam olsun Hüseyni-şöhidə, lənət olsun yezidi-pəlidə". Burada yezidi adı islam tarixindən bəlli olan bir əhvalata işarədir və susuzlara su verməyən kafir timsalında anlaşıqlı. Bu da müəllifin milli-etnoqrafik lövhələri poemanın ruhunda təbiiiliklə canlandırmasının bir təzahürüdür. Elə bu alqış-duaların dalınca çobanın dediği "yaddaşı var suların" ifadəsi isə elmi biliyin şeir dilində əksini tapmasdır. Çünki elm sübut edib ki, suyun yaddaşı var, suya söylənən dualar əbəsdir. Su səsi - duanı öz yaddaşında saxlayır. Buna görə də çoban müsafirin dilindən "lənət sözünün eşidilməsini" müqabil saymır və əlavə edir ki, tanrı özü yaxşı bilir kimi necə cəzalandırmağı. Yəni son tanrının öhdəsinə burax hər şeyi. Bu sözlərin müqabilində şair çobanı "irfan çobanı" kimi böyük ürok sahibi adlandırır. Daha sonra Ə.Qoşalı "qonyunların xalxal vaxtı, sağın vaxtı çatması" səhnəsinə folklor-etnoqrafik lövhələr fonunda təqdim edir, tərəkəmə-elat həyatını təsvirdə canlandırır. Yaylağa muncuq tək yayılan qoyun-quzu sürüsünün kənd təsərrüfatı sahəsindəki, məişətdəki əhəmiyyətini şair dili ilə misralara belə düzür:

"Cana hopur yaylağın-yamacın yovşan ətri...
Biz bəsləyən heyvanların əti, südü, qatığı,
bulaməsi, dələməsi, süzməsi, şor-pendiri,
damaqlarda dad olur - hər biri bir aləmdir...

Saçaq-saçaq qoyun yunu - dösənir dösək olur.
işlənir yorğan olur;
hələ, bir də köynək, əlcək, corab... desən,
uzun qışı canımıza yoldaşdı.
Ev-eşikdə bər-bəzəkdi yun xalılar, gobələr,
kilim, cecim və palaz... -
ağlana hər nə gələr... -
Çiyinlərdə heybə, xurcun
bu altın sürülərin yunundanca deyilmi?..

Nə deyirdi nənələr? -
"Qoyunlu evlər gördüm,
Qurulu yaya bənzər;
Qoyunsuz evlər gördüm,
Qurumuş çaya bənzər..."

Əziz qonaq,
nə başını
ağırdım,
balasını axtaranda
mələşər qoyun-quzu -
dağlarda, dərələrdə çiçəkləyər səsləri
bax, o vaxtda bu heybdən çıxararaq tütəyi,
"Qoyunbəngi" çalırq;
qoyun-quzu səngiyir...

"Bu qoca dağların biri də bizim",
Təbiət bizəndir, biz təbiətnən;
Məktəb oxumadıq, həyat oxuduq,
İndi uşaqların gedir məktəbə,
Onlar təbiətdən dərs alıb zətan -
Nə ev yıxmaz, nə də ki, könülləri qırmazlar."

Bu misralarda müəllif sanki xalqımızın "qoyun qızılı basıb" məsələsinə əyani açıqlamaları verir. Belə ki, məişətdə və təsərrüfatda qoyunçuluğun əhəmiyyətli dərəcədə vacib rolunun əlamətləri bu misralarda bir-bir sadalanır, maddi nemətlər bolluğu yaratması poetik ovqatda nəql olunur. Axırda isə deyilən sözlərə söykək kimi sayaq sözlərə üz tutur, ata-babalarımızın qoyunlu evlərin qurulu yay, qoyunsuz evlərin qurumuş çay timsalında göründüyü qənaətini yada salır. Şairin çobanların dilindən söylədiyi "Məktəb oxumadıq, həyat oxuduq, indi uşaqların gedir məktəbə" misraları isə müəyyən mətləblərə işarə vurur. Yəni bizim dədə-babalarımız at belində elat-tərəkəmə həyatı keçiriblər, yayda yaylaqlara, qışda qışlaqlara köç edib, bu həyat yollarında həyat məktəbi keçiblər, "həyatı - həyatın özünü (hər üzünü) oxuyaraq" oxumamış alim mərtəbəsinə yetişiblər. Bu səbəbdən ki, rəhmətli Bəkir Çobanzadədən tutmuş müasir dövrümüzədək Çobanov soyadı, Çoban adı pasportlaşaraq günümüzədək əzəmət-qeyrət, zəka simvolu kimi gəlib yetişibdir.

Çoban babalarımız sadəcə sürülər - heyvanlar otarmayıblar, cəmiyyəti "otarıblar" - yetişdiriblər öz dərin zəkaları, idrakları ilə. O dövrün məktəbi bu sayaq sifahi şəkildə sürü arxasında, at belində və s. nəsilərdən-nəsilərə ötürülürdü.

(Davamı var)

Şakir ƏLİFƏOĞLU,
filologiya elmləri doktoru